

STAVANGER MUSEUM
ÅRBOK 1948

1

3

4

5

6

MYNTIMPORT GJENNOM SKIPSFARTEN PÅ NORGE I 16. ÅRHUNDRE:

UTENLANDSKE FUNNMYNTER I ROGALANDS JORD

Av HANS HOLST

I. Myntfunnet fra Kjølevik i Strand i Ryfylke.

19. juni 1948 sendte museumsdirektør Jan Petersen til forfatteren ovennevnte myntfunn som var gjort et par uker i forvegen. Funnet ble gjort av noen gutter i en liten, naturlig haug på eiendommen til Lars Fundingsland og innbrakt til Museet av lærer Holger Barkved, Jørpeland. Nedenfor skal jeg etter direktørens ønske gi en meddelelse om dette funn. Det består av følgende mynter:

DANMARK.

1-3) Fredrik II (1559-1588). Toskilling 1563. Schou 135 ff. 3 ekspl. *Fig. 1.*

NEDERLANDENE.

- 4) Brabant. Daler (korsdaler, burgundisk daler), preget 1567 i Antwerpen. Witte II s. 259 nr. 736. *Fig. 2.*
- 5) Brederode (i nærheten av Haarlem). Henrik II, «herre» til Vianen 1556-1568. Daler, uten år. Reimann II 4995. *Fig. 3.*
- 6) Stavelot (Stablo), abbedi (i det nåværende Belgia). Christopher, greve av Manderscheid (1546-1576). Halvdaler 1569. Reimann I 2935. *Fig. 4.*

- 7) H o l l a n d . Daler, preget i Köln 1568 (Reimmann III 9861; Noss IV pl. 5 nr. 135 i), kontramarkert 1573/1574 med den hollandske løve i oval med perlerand. *Fig. 5.*

Denne mynt har fått sitt kontramerke etter den forordning som Vilhelm av Oranien utstedte i Delft 7. februar 1573.¹⁾ Herved ble kursen på alle de gull- og sølvmynter som var i omløp i provinsene Holland og Zeeland satt opp med $\frac{1}{8}$ (altså $12\frac{1}{2}$ prosent). Det beløp som innkom ved denne konstantbeskatning, skulle skaffe regjeringen ressurser til fortsatt kamp mot Filip II av Spania; først og fremst gjaldt det å få midler til å befri Haarlem, som 1573 var blitt besatt av spanierne.²⁾ Kjølevikfunnets Kølnerdaler er ett av de mange bevis for at også de utenlandske mynter som var i omløp i Holland, ble kontramarkert på denne tid. Det samme var som nevnt tilfelle i Zeeland, bare med den forskjell at det ovale kontramerke her hadde Zeelands løve med bølger under anbrakt i et skjold.³⁾

II. Funnmynten fra Utstein Kloster.

På Utstein Kloster (Mosterøy sogn, Rennesøy prestegjeld) ble det høsten 1948 funnet en interessant mynt på et jorde som ligger ca. 100 meter nord for klosteret. Det var Torbjørn Finnesand, en 15 års gutt, som gjorde funnet under arbeid med å ta opp poteter. Han laget en blyantavgnidning av myntens aders og revers og sendte den til Stavanger Museum. Derfra ble denne reproduksjon sendt videre til forfatteren, for numismatisk identifisering i Universitetets Myntkabinett. Ved undersøkelse viste det seg at mynten ikke er representert her. Heller ikke i den litteratur som står til Myntkabinettets rådighet, er den omtalt. Dette hindrer dog ikke en temmelig eksakt bestemmelse: Funnmynten fra Utstein Kloster er av sølv og veier 13,83 gram. Det

¹⁾ Engel et Serrure s. 63 f.

²⁾ Haarlem ble 1577 befriet av Vilhelm av Oranien og innlemmet i De forenede nederlandske provinser.

³⁾ Om disse kontramarkerte myntene kan for øvrig henvises til en monografi av Ernst Polak i *Jaarboek van het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde* 1934 s. 1 ff. Se også Kuik en Gelder s. 19 ff.

er en godt konserververt halvdaler ($\frac{1}{2}$ Carolusdaalder) uten år, preget for de tre gamle nederlandske hansebyene Deventer, Kampen og Zwolle. *Fig. 6.* Typen er nærmest å jevnføre med halvdaleren hos v.d. Chijs, Overijssel pl. V. 19, en mynt som synes å tilhøre tiden 1538–1546.

Ved forespørsel hos sakkyndige i Danmark og Nederland har forfatteren fått uttalelser som viser at halvdaleren fra Utstein er uhyre sjelden. I ethvert fall fins den ikke i den store Kongelige Mønt- og Medaillesamling i København, og dr. H. Enno van Gelder ved det Kongelige Myntkabinett i Haag skriver i et brev til forfatteren at det først omkring 1900 lyktes denne samling å erverve et eksemplar av mynten ved kjøp fra Tyskland. Derimot er den så vidt vites ikke representert i andre nederlandske samlinger. Dr. van Gelder mener at daleren og halvdaleren av denne type ble preget 1546–1555. Trolig betyr dette at typen til vår halvdaler fulgte etter den foran nevnte hos v. d. Chijs. Ifølge van Gelder og mynteksperten Jacques Schulman (Amsterdam) har mynten i generasjoner ikke forekommet i hollandske kataloger.

Mynten ble ervervet av Stavanger Museum, og det er etter dettes anmodning at ovenstående redegjørelse med avbildning av mynten fremkommer. Den sjeldne nyervervelse fortjener utvilsomt sin plass i museets årbok.

III. Myntfunnet fra Stavangers omland.

Til forståelse av de to nevnte funn vil det tjene å ta med opplysningene om et par liknende, som også er gjort i Rogaland. Dessverre er disse ikke blitt bevart samlet, og det er ikke lenger mulig å angi deres innhold eksakt. Det eneste man har å holde seg til, er gamle brev og opptegnelser i Myntkabinettets arkiv i Oslo.

Best opplyst er det yngste av disse myntfunn. Ja, her har man så gode holdepunkter at det mangler lite på at hele funnet kan rekonstrueres. Dette vil derfor bli forsøkt her. Funnet ble gjort «i nærheten av Stavanger en del år før 1916» og besto av 21 sølvmynter, som lå under en stor stein og kom for dagen da denne

skulle mineres bort. Der var følgende 3 danske, 11 holsteingottorpske, 2 nederlandske og 5 tyske mynter:

DANMARK.

- 1-3) F r e d r i k I I (1559-1588). «Mark 1561 og 1563.» (Av ett av disse årstall, trolig av 1563, må det ha vært to ekspl.). Jfr. Schou 1561 nr. 1-2 og 1563 nr. 11-110. — 3 ekspl.

HOLSTEIN-GOTTORP.

- 4-13) H e r t u g J o h a n A d o l f (1590-1616). Dobbeltskilling ($\frac{1}{16}$ daler) «av forskjellige år mellom 1595 og 1603». — 10 ekspl.
14) H e r t u g J o h a n A d o l f (1590-1616). Dobbeltskilling ($\frac{1}{16}$ daler) «med uleselig årstall».

NEDERLANDENE.

- 15) K a m p e n . Daler (Rijksdaalder), «preget under keiser Rudolf II», trolig i året 1598. Jfr. Verkade s. 175 nr. 874, pl. 160 nr. 1.
16) Z w o l l e . Daler (Rijksdaalder) 1600. Jfr. Verkade s. 180 nr. 920, pl. 169 nr. 4.

TYSKLAND.

Jülich, Kleve og Berg.

- 17) H e r t u g V i l h e l m V (1539-1592). Daler 1578. Madai, Forts. III s. 246 nr. 6674.
18) H e r t u g V i l h e l m V (1539-1592). $\frac{1}{4}$ daler 1587. Av liknende type som daleren 1587 (jfr. Reimann II s. 176 nr. 4140 og Madai I 1304).

Braunschweig-Wolfenbüttel.

- 19) H e r t u g H e n r i k J u l i u s (1589-1613). Daler 1602. Trolig Cumberland s. 140 nr. 645 var.; jfr. pl. X nr. 5.

Sachsen-Gotha.

- 20) H e r t u g J o h a n K a s i m i r med broren J o h a n E r n s t (1572-1633). $\frac{1}{2}$ daler 1585. Katalog Vogel (Hess)

nr. 6143. Jfr. for typens vedkommende daleren fra 1585 hos Madai III s. 321 nr. 1445.

Sachsen-Weimar.

- 21) Hertug Johan Vilhelm (1554–1573). $\frac{1}{4}$ daler 1572. Jfr. Reimmann II s. 235 nr. 4493, der dog trolig er forskjellig ikke bare ved årstall, men også ved detaljer i omskriftene og utstyret av reversens tre våbenskjold.

IV. Myntfunnet fra Nærland på Finnøy i Rogaland.

I motsetning til det foregående funn er det ovennevnte meget dårlig opplyst. Det har ikke vært mulig å finne mer om det enn en notat av professor L. C. M. Aubert. Ifølge denne ble det gjort i 1869 på gården Nærland i Hesby sogn, Finnøy, og det besto av «7 spesiesmynter fra midten av 16. århundre tillikemed en gammel skje.»

At det imidlertid her dreier seg om *store* sølvmynter, tyder ordet «spesiesmynter» på og den omstendighet at de åpenbart sammen med skjeen har hørt til en sølvskatt, som er gjemt i jorden. Aubert som i en lang årrekke var professor Holmboes medarbeider i Universitetets Myntkabinett, har ganske sikkert med «spesiesmynter» villet betegne utenlandske dalermynter, som trolig ikke bare har bestått av hele, men også av halve og/eller kvart dalere. Foruten klassiske mynter katalogiserte man nemlig den gang bare de skandinaviske. Hadde funnmyntene fra Nærland vært av skandinavisk opprinnelse, ville derfor Aubert ganske sikkert ha anmerket dette. For Danmark-Norges vedkommende ble det for øvrig omkring 1550 ikke preget mange dalermynter. Fra tiden 1541–1559 kjennes sådanne bare fra årene 1545, 1546 (av norsk sølv) og 1547. Den svenske riksdaleregning under Gustav Vasa i denne periode var visstnok rikere; men av den nevnte grunn er det neppe trolig at disse dalermynter heller var representert i Nærlandfunnet. Nei, det sannsynligste er nok at dets utenlandske innhold har vært av samme art som

i de foran omtalte funnene i Rogaland fra 1500-tallet. Heretter skulle både nederlandske og tyske dalermynter ha vært representert i funnet. Derimot har vi ingen midler til å komme etter om det nederlandske eller tyske innslaget har vært det dominerende, slik som tilfellet er med Kjølevik- og Stavangerfunnet.

V. Supplerende bemerkninger til de foregående funnberetninger.

Alle de steder hvor de fire omtalte myntfunn er gjort, ligger i nærheten av sjøen. Denne omstendighet sammenholdt med det dominerende utenlandske myntinnhold i funnene bringer en til å tenke på en myntimport sjøverts. Det kan i denne sammenheng ha sin interesse å minne om etymologien til funnstedet Kjølevik. Herom skriver Sophus Bugge i «Norges Indskrifter med de ældre Runer» I s. 269 anm. 1 under behandlingen av den bekjente urnordiske runesten («Strandstenen») som er funnet på denne gård: «Den oldnorske Navneform kjendes ikke. Den tør have været *Kjólavik*, d. e. Skibeveg (af *kjóll* m., Skib), hvilket passer godt, da der er Ankerplads i den Vig, ved hvis Bund Gaarden ligger.»¹⁾ Skipsfarten på Kjølevik er altså gammel, og det er nok også tilfellet med Utstein,²⁾ Harald Hårfagres gamle kongsgård, og Nærland (gn. *Njarðarland*) i *Finnøyjar skipreiða*,³⁾ for ikke å tale om Stavanger og omland.

De viktigste av de land som drev skipsfart på Rogaland i 16. årh. var, foruten Danmark,⁴⁾ Skottland, Nederland og Tyskland. Og den vare som utlendingene først og fremst var ute etter, var trelast. Ganske opplysende er her et tollregnskap fra 1. mai 1567—1. mai 1568, hvorefter 37 av de 38 utenlandske fartøyer som i dette regnskapsår lastet i Ryfylke, tok trelast. Av disse var 27 skotske, 7 nederlandske og 3 tyske.⁵⁾ Vi kan også lære meget om den fremmede skipsfart på Ryfylke av et tollregnskap

¹⁾ Jfr. N. G. X s. 234.

²⁾ Anf. arb. s. 269.

³⁾ Anf. arb. s. 246 f.

⁴⁾ Bugge I s. 287.

⁵⁾ Jfr. Vogt s. 352 f. og Bugge II s. 143 f.

fra 1. mai 1602–1. mai 1603. I denne tid kom disse fartøyer dit: 23 skotske, 19 nederlandske,¹⁾ 6 tyske (hvorav 4 fra Hamburg og 2 fra Bremen), 2 danske, 1 sønderjydske²⁾, 1 engelsk, 1 fransk og 4 uvisse, dvs. i alt 57 skip, altså 19 flere enn i regnskapsåret 1567–1568.³⁾

Nederlandske «skuter i Norgesfart kunne føre med seg betydelige kontantbeløp til innkjøp av ladning og betaling av toll. I kahytten forvarte skipperen i skinnposer og smørbutter hundrevis av riksdalere. Dette var en følge av de primitive kredittforhold som karakteriserte handelen i alle nordeuropeiske land og ikke minst Norge i 17. årh. Det hendte således meget sjelden at en skipper hadde anledning til å trekke veksler på sine redere under opphold i norsk havn.»⁴⁾ Dette gjelder naturligvis ikke mindre 16. årh. Norge synes i det hele å ha ligget etter, hva vekselbetaling av eksporten angår. Denne har således trolig slått tidligere igjennom i Sverige enn her.⁵⁾ Heller ikke hadde vi noen innenlandsk myntpregning, etterat Christian III i 1546 hadde befalt at mynten i Norge skulle opphøre, og at sølvet heretter skulle bringes til Kjøbenhavn. Den kortvarige Bergensslått av hvider (1574–1578) er som en dråpe i havet; den strakk neppe til for den lokale småhandel en gang. — Intet under derfor at en ledende handelsmynt («negotiepenning») som den nederlandske riksdaler og dens ekvivalenter ble meget ettertraktet og gjerne importert hos oss.⁶⁾ Som håndgripelige kilder til dette kapitel av vår pengehistorie kan vi derfor ganske sikkert se det mer eller mindre rike innslag av nederlandske dalermynter i en rekke myntfunn fra 16. og 17. årh., ja ikke bare nederlandske, men også atskillige tyske, som var likeså gjengse og gjeve i De forente Provinser og ved import derfra ble det her i landet øg.

Av myntfunn fra 1500-tallet og omkring 1600 skal foruten de omtalte Rogalandsskattene her nevnes en del fra Østlandet,

¹⁾ Her er tatt med 1 skip fra Emden, som 1595 ble en fri riksstad under nederlandsk beskyttelse. (Byen hadde en nederlandsk garnison helt til 1744.)

²⁾ Fra byen Tønning i Holstein-Gottorp. Det er ganske interessant at dette hertugdømme er representert ved mynter i funnet fra Stavanger omland (se foran).

³⁾ Bugge II s. 144.

⁴⁾ Schreiner s. 42.

⁵⁾ Heckscher s. 625; jfr. Rasmusson s. 281.

⁶⁾ Huet s. 63.

som kan tolkes på denne måten: I slutten av 1500-årene ble det i Seljord (Telemark) deponert i jorden 4 danske marker, 4 nederlandske og 8 tyske dalermynter fra 1535–1596. Noen få år inn på 1600-tallet ble det på samme måten gjemt bort 1 dansk mark, 5 nederlandske og 5 tyske dalere fra 1560–1603 på Nordre Raustad i Vinger (Hedmark). Disse to myntfunnene synes etter sluttmyntene å være nedlagt i fredstid og kan således sammenliknes med funnene fra Kjølevik og Stavangers omland, som trolig er deponert ikke lenge etter 1573 og 1603. — I krigstid (Syvårskrigen 1563–1570) synes derimot følgende to Østlandsfunn å være nedlagt: Funnet fra Mellom Nes i Asker (Akershus), som inneholdt 9 dalermynter fra Nederland, Øst-Frisland og andre deler av den westfalske krets samt 4 fra det øvrige Tyskland, samtlige preget 1542–ca. 1564.¹⁾ Dessuten funnet fra Kråkere på Tjøme (Vestfold), bestående av 2 danske sølvmynter samt 1 svensk, 3 nederlandske og 2 tyske dalere fra 1542–ca. 1562.¹⁾ Disse siste to funn kunne det være fristende å stille sammen med Nærlandfunnet. Skjønt dette er dårlig opplyst, er det dog visse holdepunkter for å anta at det *kan* være nedlagt under Syvårskrigen.

Funnmynten fra Utstein Kloster er så godt konserverv at den neppe har sirkulert lenge etter sin pregetid (1546–1555). Den er trolig tapt av sin eiermann engang i siste halvdel av 1500-årene. I ethvert fall kan man ikke vente noen mer eksakt datering herfor, hvor det gjelder en enkeltfunnen mynt. I samband med dens proveniens kan det være av en viss interesse å trekke inn her en meddelelse fra 1568, hvorav det synes å fremgå at Nord-Holland alt ved midten av 16. årh. hadde fortrenget de gamle hansesteder Deventer, Kampen og Zwolle, som tidligere var dominerende i handelen på Norge.²⁾

Som vi har sett, inneholdt myntfunnet fra Nærland en gammel skje. Dette er ikke noen singulær foreteelse i 16. årh.³⁾ Sølvskjeer og annet sølv (eller gull) spilte i det hele en ganske

¹⁾ N. N. Å. 1936 s. 19 og 1940 s. 97 ff. og s. 111.

²⁾ Bugge I s. 265 f.

³⁾ Det var således to sølvskjeer — foruten andre saker av sølv og gull — i et myntfunn fra Storhamar i Vang (Hedmark), hvis yngste mynt er preget i 1533. N. N. Å. 1936 s. 19.

stor rolle som betalingsmiddel i denne tid, ja også langt senere. Det berettes således at norske bønder under Christian III heller tok imot sølvskjeer og annet sølv enn de dalere kongen lot mynte ut. Det betydde derfor ikke noe om sølvmynten var fremmed, bare den var av godt sølv. Ennå fra Christian VII's tid finner en smykker tesaurert og gjemt bort sammen med kurserende mynt.¹⁾

Til slutt bør det nevnes at det i Rogaland hittil ikke er oppdaget noen funn fra 16. årh. med skotske mynter. Derimot har vi i arkivet til Universitetets Myntkabinett (Oslo) oppbevart en notat om at det i 1851 ble funnet «26 eldre skotske sølvmynter» i Lushavn, Farsund landsogn (Lista, Vest-Agder). Disse myntene er neppe yngre enn 1406 og må følgelig være nedlagt i begynnelsen av 15. årh.²⁾

Da skottene som vi har sett i det foregående, var de største eksportører av trelast fra Rogaland i det hundreåret det her gjelder, synes de ikke å ha brukt kontantbetaling med egne mynter slik som hollenderne. Forklaringen på funnenes taushet er vel helst den at skottene i større utstrekning enn hollenderne har betalt trelasten med egne varer.³⁾ Hvor betaling med klingende mynt var nødvendig, har de sikkert hatt den utveg å kunne erlegge denne med tidens mest ettertraktede handelsmynt i Norge, altså den nederlandske riksdaler og dennes ekvivalenter.⁴⁾ — Hvis nederlendernes handelsvelde i Norge i 16. årh. ikke var blitt så klart bevist ved de utallige talende kilder, så hadde de bevarte funn og deres myntinnhold likefrem fått betydning som rikshistorisk kilde. Således ville mangelen på skotsk mynt i våre funn kunne være nyttet som et argumentum ex silentio på det nevnte handelsvelde. Nå får denne kjensgjerning nærmest betydning for et kapittel av vår pengehistorie på 1500-tallet. Men dette kapitlet går også inn i en større sammenheng i norsk og europeisk historie.

¹⁾ Myntfunnet fra Helgelien (Sundre) i Ål (Buskerud). N. N. Å. 1944 s. 187.

²⁾ N. N. Å. 1939 s. 115 f.

³⁾ Skottene utførte især salt til Norge. Bugge I s. 271 og II s. 212 f.

⁴⁾ Uten rede penger (i gull og sølv) kunne nok de skotske skippere ikke greie seg. Men det var vanskelig å få slike penger ut av Skottland. Bugge II s. 213.

LITTERATUR

- Bugge: Alexander Bugge. Den norske trælsthands historie. I-II. Skien 1925-1932.
- Chijs, Overijssel: P. O. van der Chijs. De munten der voormalige heeren en steden van Overijssel. Harlem 1854.
- Cumberland: Eduard Fiala. Münzen und Medaillen der welfischen Lande. — Sammlung des Herzogs von Cumberland. Leipzig 1904 f.
- Engel et Serrure: Arthur Engel et Raymond Serrure. Traité de numismatique moderne et contemporaine. I. Paris 1897.
- Heckscher: Eli Heckscher. Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. Stockholm 1935.
- Huet: P. D. Huet. Mémoires sur le commerce des Hollandais dans tous les états et empires du monde. Amsterdam 1717.
- Jaarboek van het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Peningkunde 1934.
- Kuik en Gelder: J. van Kuik en H. Enno van Gelder. De Penningen en het Geld van den tachtigjarigen oorlog. 's-Gravenhage 1948.
- Madai: D. S. Madai. Vollständiges Thaler-Cabinet. I-III. Königsberg 1765-1768.
- N. G. X.: Norske Gaardnavne. Udg. af Magnus Olsen. Tiende Bind. Stavanger Amt. Kristiania 1915.
- N. N. Å.: Nordisk Numismatisk Årsskrift. 1936 ff. København, Stockholm, Oslo.
- Norges Indskrifter med de ældre Runer. I-III. Udg. af Sophus Bugge og Magnus Olsen. Christiania 1891-1924.
- Noss: Die Münzen und Medaillen von Köln. Vierter Band. Alfred Noss. Die Münzen der Städte Köln und Neuss 1474-1794. Köln 1926.
- Rasmusson: Nils Ludvig Rasmusson. Studier i norsk mynthistoria under tiden ca. 1270-1513. I-II. Fornvännen 1943. Stockholm 1943. S. 174 ff. og 267 ff.
- Reimann: Münzen- und Medaillen-Cabinet des Justitzraths Reimann in Hannover. (Katalog ved Adolph Hess). I-III. Frankfurt am Main 1891 f.
- Schou: H. H. Schou. Beskrivelse af danske og norske Mønter 1448-1814 og danske Mønter 1815-1923. København 1926.
- Schreiner: Johan Schreiner. Nederland og Norge 1625-1650. Trelastutførsel og handelspolitikk. Oslo 1933.
- Verkade: P. Verkade. Muntboek, bevattende de Namen en Afbeeldingen van Munten, geslagen in de zeven voormalig Vereenigde Nederlandsche Provinciën. Schiedam 1848.
- Vogel (Hess), Katalog: Sammlung Vogel. Schweiz, Sachsen Ernestinische Linie, Albertinische Linie etc. (Katalog ved Adolph Hess). Frankfurt am Main 1928.
- Vogt: L. J. Vogt. Om Norges Udførsel af Trælast i ældre Tider. I-II. (Norsk) Historisk Tidsskrift II r. 5. bd. Kristiania 1886. S. 81 ff. og 273 ff.
- Witte: Alphonse de Witte. Histoire monétaire du Brabant. I-III. Anvers 1894-1899.